

**МАТЕРІАЛИ СТУДЕНТСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ:
«ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ХАТОБУДУВАННЯ»**

УДК 7.031.2–288.22(477.63)

**ПЕТРИКІВСЬКИЙ РОЗПИС – ПЕРЛИНА НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА
СВІТОВОГО РІВНЯ**

Г. П. Євсєєва, д. н. держав. управ., доц.

Ключові слова: *Петриківський розпис, настінний розпис, традиції українського народу, українська хата, школа декоративного малювання*

Вступ. Петриківський розпис – перлина народного мистецтва, згусток краси і таланту не тільки Дніпропетровщини, а й усієї України.

Про визнання таланту і майстерності петриківських майстрів свідчить той факт, що **цього року ЮНЕСКО прийняла рішення про внесення Петриківського розпису до Списку нематеріальної культурної спадщини людства**. Вперше у своїй історії Україна виборола такий почесний статус. Пишаємося тим, що наш національний культурний скарб визнано в усьому світі. Таке важливе для України рішення було прийнято на 8-й сесії Міжурядового комітету з охорони нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО. У роботі 8-ї сесії взяли участь 600 експертів із 95 країн світу.

Аналіз публікацій. Хату як мистецький витвір оцінювали відомі українські дослідники архітектури й мистецтва, зокрема, Стефан Таранушенко [9], Архип Данилюк [2; 3], Хведір Вовк [2], Володимир Самойлович [8], Леонід Прибега [6] та інші. Історію Петриківського розпису вперше описано в етнографічному звіті відомого харківського етнографа Василя Бабенка, який на запрошення Д. І. Яворницького збирав етнографічний матеріал Катеринославської губернії. Зібраний матеріал став основою етнографічної виставки в рамках роботи XIII Археологічного з'їзду [1]. Саме ці праці та матеріали стали основою наших знань про архітектуру українського житла та Петриківський розпис.

Виклад основного матеріалу. «Петриківка – це національний бренд України. Петриківка – це душа України, в ній зберігається славетне козацьке минуле, яке органічно доповнює безцінну культурну спадщину людства. Надання Петриківському розпису статусу нематеріальної культурної спадщини людства – це історична подія для нашої держави. Це потужний стимул для зміцнення міжнародного іміджу України у світі як сучасного центру розвитку унікального самобутнього мистецтва», – сказав віце-прем'єр Олександр Вілкул, з ініціативи якого і було представлено цей народний доробок на одвічне збереження на міжнародному рівні.

Звідки ж народилося це чудодійне, красиве мистецтво?

Слобода Петриківка, що раніше мала назву Петрівка, була заснована у 1772 році переселенцями із старовинного запорозького поселення Курилівка, землі якої періодично заливалися весняними повеневими водами. Ініціатором цього переселення був останній кошовий отаман Війська Запорозького Петро Калнишевський, збудувавши тут дерев'яну церкву. На честь Петра Калнишевського село і стало називатися «Петриківка».

Спочатку село входило до Полтавської губернії, а згодом, коли була заснована Катеринославська губернія, воно ввійшло до складу Новомосковського повіту цієї ж губернії.

Після ліквідації Запорізької Січі жителі Петриківки стали називатися «казеними», тобто державними, тоді як сусідні села були віддані за указом Катерини II у володіння поміщиків. Отож, петриківці ніколи не були кріпаками. Ця обставина, безумовно, сприяла розвитку народної творчості, а саме настільного орнаментального розпису.

Настінний розпис у побуті українських селян має свою давню традицію. Він тісно пов'язаний з умовами побуту українських селян, насамперед, із матеріалом з якого українські селяни будували своє житло, особливо у степових та лісостепових зонах України. Селянські хати були глиняні або ж саманні, і білилися крейдою. Такі оселі зумовлювали прикрашення їх настінним розписом.

Зовнішні стіни хат прикрашалися під стріхою і по краях кольоровою глиною у вигляді смуг – «підведення», кольорових плям, крапок («горошок»). Також прикрашалися в вигляді карнизів, рам, колонок, призьб, що вирізняли архітектурні деталі будови і відзначались вдалим підбором кольорів.

Але головне малювання настінного розпису було всередині хати. В інтер'єрі розписом особливо виділялась піч, верхня її частина – комин, він був розмальований квітками, півнями, дивовижними птахами, гронами калини (рис. 1).

При вході в хату, як правило, зліва отвором до фасадної сторони будинку розташовувалася піч — основний елемент планування, «годувальниця, лікувальниця, нагрівальниця і розважальниця». Її звичайно білили і розмальовували узорами.

Рис. 1. Піч української хати, розмальована Петриківським розписом

Крім печі на побілених стінах хати кольоровою плямою виділявся мисник із гончарним посудом, скриня, на зеленому полі якої, горіли червоні та оксамитові барви. І це все барвисте оздоблення внутрішнього інтер'єру цілком гармоніювало з рештою оздоб української хати, з вишитими рушниками, глиняним посудом.

Настінний розпис виконували жінки – господині хати, як правило за допомогою дуже простих засобів і матеріалів. Основними барвниками були кольорові глини і саморобні рослинні фарби, які виготовляли домашнім способом із різних трав, листя, ягід, квітів. Так, наприклад, зелену фарбу видобували із соку пирію або пасльону; синю – з квітів проліска або змішуючи білу глину з сажею або з потовченим деревним вугіллям чи плодами бузини; жовту – із цибулини, пелюсток соняшника. Фарби розводили на молоці або ж на жовтках яєць. Для надання фарбам довговічності та блиску у фарби вводили перепалений крохмаль.

Розписували, як правило, дуже простими засобами: за допомогою ганчірки-віхтя, щіточками, зробленими з колосків, або ж просто пальцем. Часом жінки-умільці застосовували саморобні пензлі: жмут котячої шерсті прив'язували до палички і малювали. Особливість такого «котячого» пензля, полягає в тому, що вмочений у фарбу, після будь-якого дотику він сам випростовується – отже, завжди готовий до накладання все нових і нових мазків.

А мазки у петриківчан своєрідні. Ось основні і найбільш уживані: «гребінчик» – може накладатися в будь-якому напрямку, починається такий мазок із натиску і закінчується ледь помітним дотиком. Декілька таких мазків нагадують «гребінчик»; «зернятко» – починається з найтоншого дотику і закінчується натиском (нагадує зернятко злакових рослин); «горішок» – складається із двох трох вигнутих обернутих один до одного мазків (нагадує чашолистик лісного горіха); «цибулинка» – являє собою квітку, виконану напівкруглими мазками; «перехідний» мазок – обов'язково двокольоровий і накладається так, що один колір ніби переходить в інший, для його виконання пензель вмочують спочатку в одну фарбу потім в іншу.

Із покоління в покоління все більше удосконалювались, передавались традиції орнаментики. Протягом багатьох десятиліть із петриківських селян виділилася група майстрів, які розписували речі домашнього вжитку: сани, скрині, віялки – і вивозили їх на продаж. Згодом з'явилися так звані «мальовки» – візерунки виконані на папері, які потім можна було почепити на будь-якому просторому місці. Господині, які не мали хисту до малювання, купували ті «мальовки» та прикрашали свої оселі.

Ранній петриківський розпис зберігся до сьогоднішнього дня тільки в копіях художниці К. Евенбах, які вона виконала в 1911 – 1913 роках на замовлення Д. І. Яворницького, який дуже високо цинив творчість петриківських майстринь. Збірка цих копій і сьогодні зберігається в

Дніпропетровському історичному музеї.

Вище згадувалося, що настінне малювання було властиве майже всій території степової та лісостепової України, але як бачимо ніде воно не збереглося до сьогоднішнього дня. Саме тому ми шанобливо і вдячно вклоняємося сьогодні тим самовідданим ентузіастам, які забезпечили петриківському розпису шлях у майбутнє. Таким був Олександр Статива – подвижник і організатор, який заснував у Петриківці в 1935 році перший навчальний заклад народного мистецтва, так звану «Школу декоративного малювання». На той час вона мала дворічний термін навчання і статус училища. Викладачами до училища були запрошені художники-професіонали Т. Пата та її талановита дочка Текля Кучеренко. Школа проіснувала тільки до 1941 року, драматично склалася доля організатора школи О.Стативи, репресованого в 1937 році, проте відіграла винятково важливу роль у подальшій долі петриківського розпису. Адже випускники саме цієї школи, учні Т. Пати і О. Стативи розвивали і продовжували традиції петриківського розпису аж до сьогодні – Федір Панко, Поліна Глушенко, Марфа Тимченко, Галина Соколянка, Надія Шулик, Андрій Пікуш, Валентина Михайличенко та ін.

«Петриківський розпис – це візитівка Дніпропетровщини та всієї України. Ми не тільки зберігаємо виховання майстрів, а й максимально популяризуємо Петриківський розпис серед населення області, України та за кордоном. Ми пишаємося тим, що масштабна робота, яка була проведена під керівництвом Олександра Вілкула протягом трьох років, заклала потужну основу історичної перемоги – наданні Петриківському розпису статусу *всесвітньої спадщини ЮНЕСКО*», – сказав Євген Удод. Він зазначив, що ця подія стане найкращою рекламою Дніпропетровщини та України за кордоном, а також потужним сигналом для інвесторів і туристів з усього світу.

До Книги рекордів України увійшов 120-метровий Петриківський орнамент ручної роботи. У створення цього розпису свій внесок внесли і визнані майстри пензля, і юні жителі селища, і європейські дипломати. В останні три роки реалізується проект із просування Петриківського бренду за кордоном. Було проведено понад 50 виставок Петриківського розпису в багатьох країнах світу. Зокрема, Петриківський розпис уже презентовано в посольствах України країн Євросоюзу, Європейському Парламенті в Брюсселі, музеї сучасного мистецтва в Кувейті, в штаб-квартирі ЮНЕСКО в Парижі, а також у відомій іспанській культурно-науковій інституції «Ateneo de Madrid», університеті Мадрида і в містах Барселона і Малага.

«Ми робимо все для того, щоб знання, унікальний талант і професіоналізм петриківських майстрів передавалися майбутнім поколінням», – сказав віце-прем'єр Олександр Вілкул. Саме з такою метою реалізується спеціальна освітня програма у рамках відкритої на кафедрі українознавства лабораторії історії традицій українського хатобудування, до функцій якої входить висвітлення і поширення інформації про традиції українського хатобудування, у тому числі архітектурні, технічні, технологічні, регіональні та історичні ознаки традиційного українського житла як елемента самобутності та унікальності української традиційної культури у її синхронічному та діякронічному розвитку. Виконуючи ці завдання, науковці кафедри разом зі студентами розпочали дослідження щодо історії традицій українського хатобудування [5] та започаткували роботу майстер-класів із Петриківського розпису, на яких студенти-умільці передають свою майстерність тим, хто хоче навчитися цього красивого сакрального мистецтва. Майстер-класи охоче відвідують не тільки студенти, а й співробітники та викладачі ПДАБА. Серед майстринь слід відзначити студенток економічного факультету, зокрема, Настю Бондаренко, Ірину Коновалова, Надію Каракаш, які щоразу щиро запрошують на свої заняття всіх бажаючих.

Українці завжди сприймали власну хату як мистецький і сакральний витвір, тому з прадавніх віків зберігали не тільки традиції і особливості забудови, а й все що передувало забудові та оточувало оселю потім. Так, зокрема, українці особливу увагу відводили *вибору місця для нової хати, закладин, закладанню сволока (балки), будівельній жертві, завершенню будівництва («квітка»)* тощо. Це було одним із найважливіших обрядодійств, пов'язаних із народним житлом. Для цього брали до уваги багато чинників: віддаленість житла від вулиці, рельєф садиби, розташування хати щодо сторін світу тощо. Для виконання всіх обрядів під час побудови житла необхідно задовольняти цілий ряд вимог. На жаль, колись суворо канонізований та регламентований комплекс обрядовості, пов'язаної з житлом, сьогодні існує лише у вигляді розрізнених елементів і побутує серед невеликої частини сільського населення України. Завдання молодого покоління – вивчити та зберегти народні традиції історії забудови української хати як коліски українського народу.

Забудовуючи нові міста і села в сучасній Україні, молодому поколінню інженерів-будівельників потрібно якомога більше приглядатися до пам'яток народної архітектури і вивчати їх. Прилучаючись до спадщини предків, ми стаємо зріліші, прозорливіші, впевненіші в собі, бо завжди відчуваємо пульс могутнього культурного пласту, на якому творимо сьогоднішні цінності. Звертаючись до минулого, ми не лише шукаємо, що можна запозичити в ньому для нашого життя, а

й прагнемо пізнати самих себе, відкриваємо джерела високих моральних якостей людини праці. Вивчення пам'яток культури минулих епох, зокрема української хати, ніколи не може завершитися чи завмерти, адже воно нескінченне і дає змогу безмірно заглиблюватись у його багатства. Нині нам украй потрібен накопичений віками «запас краси», який заповіли творці української хати.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. **Бабенко В. А.** Етнографический очерк народного быта Екатеринославского края. Днепропетровский национальный исторический музей им. Д. И. Яворницкого. – Харків, 2013. – 152 с.
2. **Вовк Х. В.** Студії української етнографії та антропології. – К. : Мистецтво, 1995. – 324 с.
3. **Данилюк А. Г.** Українська хата [Текст] / А. Г. Данилюк. – К. : Наук. думка, 1991. – 110 с.
4. **Данилюк А. Г.** Давня архітектура українського села. Етнографічний нарис. – К. : Техніка, 2008. – 256 с.
5. **Євсєєва Г. П.** Українська хата як об'єкт матеріально-духовної культури у вивченні історії українського етносу // Україна в етнокультурному вимірі століть. До 175-річчя з дня народження видатного українського етнографа Павла Чубинського : зб. наук. праць. – К. : Інститут етнології та краєзнавства, 2014. – Вип. 3. – С. 272 – 280.
6. Етнографія України [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. С. А. Макарчука. – 2-е вид., переробл. і допов. – Львів : Світ, 2004. – 518 с.
7. **Прибега Л. В.** Народное зодчество Украины.- К. : Будівельник, 1987. – 104 с.
8. Петриківський розпис включено ЮНЕСКО до Списку нематеріальної культурної спадщини людства [Текст з екрану] // Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246896748
9. **Самойлович В. П.** Народное архитектурное творчество Украины. – К. : Будівельник, 1989. – 344 с.
10. **Таранушенко С. А.** [Текст] // Енциклопедія українознавства. У 10 т. / Головний редактор Володимир Кубійович. – Париж; Нью-Йорк : Молоде життя, 1954 – 1989.

УДК 75.058

НАСТІННИЙ РОЗПИС ЯК РІЗНОВИД ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА

В. Єгорова, асист., А. Черепанова, студ., С. Бедрик, студ.

Ключові слова: народно-прикладне мистецтво, живопис, Петриківський розпис, настінний розпис, орнамент, стінопис, народні майстри

Постановка проблеми. Народне декоративно-прикладне мистецтво, як і музика, фольклор, театр та інші види народної творчості, є важливою галуззю художньої культури. Воно розкриває безмежний світ краси і мудрості народу, втілює його талант, розуміння добра і краси. Народне декоративно-прикладне мистецтво тісно пов'язане з життям і побутом людей. Археологічні дослідження підтвердили високий мистецький рівень виробів ужиткового мистецтва, наскальних зображень, орнаментального оздоблення, створюваних нашими пращурами.

Саме тому **основною метою нашої статті** є дослідження настінного розпису від часів далеких пращурів. Також ми порівняємо орнаментальний розпис таких регіонів України: Хмельниччина, Вінниччина, Херсонська та Кіровоградська області, Південь України та більш детально розглянемо особливості Петриківського розпису. Звернемо увагу на традиції, інструменти, звичаї, елементи розпису. Проаналізуємо творчість народних умільців Петриківського розпису, які красою, естетичним смаком і технікою виконання й сьогодні зачаровують нас.

Народний декоративний розпис увійшов яскравою сторінкою в історію культури українського народу. Діяльність Д. І. Яворницького як етнографа є невід'ємною частиною розвитку усєї етнографічної науки в Україні. До Яворницького ніхто не звертав уваги ні на декоративний, ні на настінний розписи, ніхто їх не колекціонував. Не знав про цей вид народного мистецтва навіть такий відомий український етнограф як Федір Вовк. Відвідавши Катеринославський музей незадовго перед Першою світовою війною, він, за свідченням Д. І. Яворницького, був здивований і вражений тим, що побачив у музеї, і вивіз у Петербург, де працював, декілька зразків для тодішнього музею Олександра III.

Декоративний розпис, як і настінний, Яворницький вважав справжнім мистецтвом. На 1923 рік у його музеї було зібрано близько тисячі різноманітних узорів цих розписів. За ініціативою Яворницького в Катеринославському музеї незабаром побувала петербурзька художниця